

9 Gevolgen van stigma

Colette van Laar, Belle Derks en Naomi Ellemers

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken van een onderzoeksprogramma naar de rol van sociale identiteit op het welzijn, de motivatie en de prestatie van leden van sociaal gedevalueerde groepen, zoals etnische minderheden.¹ De resultaten laten zien dat het voor de motivatie en prestatie van leden van deze groepen van belang is dat hun identiteit – bijvoorbeeld als iemand met een bepaalde cultuur of geloofsovertuiging – gerespecteerd en ondersteund wordt door de omgeving (bijvoorbeeld door belangrijke personen in hun studie of werk). Respect en onderkenning van de sociale identiteit van etnische minderheden verhoogt hun welzijn, leidt ertoe dat zij zich in grotere mate identificeren met de samenleving en verhoogt hun ambities en prestaties in het domein van onderwijs en werk.

9.1 Gevolgen van stigma

Mensen definiëren zichzelf niet alleen aan de hand van hun persoonlijke eigenschappen en uitkomsten, maar ook in termen van de sociale categorieën waartoe zij behoren zoals hun sekse, hun etniciteit, hun beroep en hun rol als ouder. Dit deel van de identiteit, de *sociale* identiteit genoemd, staat centraal in het leven van mensen en bepaalt mede hoe ze zichzelf zien, hoe ze zich onderscheiden van anderen en hoe ze zich naar anderen opstellen. De sociale identiteit is dus gebaseerd op groepsategorisaties: het individu definieert zichzelf aan de hand van overeenkomsten die hij of zij heeft met anderen uit die categorie. Zo staat de sociale identiteit als Nederlander voor de kenmerken die een Nederlander deelt met andere Nederlanders en die hem of haar onderscheiden van anderen die geen Nederlander zijn. De mate waarin een bepaalde identiteit richting geeft aan de percepties en gedragingen van een individu, hangt af van de waarde die het individu aan die specifieke identiteit hecht, als van de situatie waarin de persoon zich bevindt.² Elke specifieke identiteit heeft haar eigen relevante vergelijkingsdimensies en gedragsnormen. Deze zijn niet alleen van belang voor de mate van tevredenheid met de eigen

gedragingen en prestaties, maar bepalen ook welke ambities en verwachtingen men koestert ten aanzien van de toekomst.³ Vooral identiteiten, die verbonden zijn aan maatschappelijk relevante categorieën zoals sekse, etniciteit en leeftijd, zijn invloedrijk, omdat ze centraal staan in maatschappelijke discussies over de verdeling van middelen en in conflicten tussen groepen in de maatschappij. De sociale identiteit is extra van belang voor groepen die een lagere maatschappelijke status hebben en waarover negatieve stereotypen en lage verwachtingen bestaan, zoals vaak het geval is ten aanzien van migranten, of (tweedegeneratie)allochtonen.

Veel werk in de sociale psychologie heeft zich gericht op het onderzoeken van processen omtrent de sociale identiteit. Dit werk heeft laten zien dat de sociale identiteit menselijk gedrag in belangrijke mate stuurt. Zo speelt de sociale identiteit een belangrijke rol in de betrokkenheid die individuen voelen ten opzichte van groepen en de bereidheid zich voor hun groep in te zetten, in de wens zich als groep te onderscheiden van andere groepen, en in groepsgedrag zoals de positievere behandeling van leden van de eigen groep vergeleken met leden van andere groepen.⁴ In onderzoek naar de sociale identiteit richt de sociale psychologie zich op onderliggende processen: hoe uiten sociale identiteiten zich precies en welke functie hebben ze? Op deze wijze tracht sociaal-psychologisch onderzoek een beter beeld te krijgen van hoe de invulling van de identiteit het gedrag van individuen beïnvloedt, en welke rol sociale identiteit speelt in maatschappelijke problemen zoals arbeidsparticipatie, inkomensverschillen, of verschillen tussen autochtone en allochtone Nederlanders in deelname aan het hoger onderwijs.⁵

In ons onderzoek hebben wij ons gericht op de rol van de sociale identiteit in de motivatie en prestatie van leden van gedevalueerde groepen. Specifieker gesteld richtte dit onderzoek zich op de effecten van ondervertegenwoordiging tegenover integratie in onderwijs- en werksituaties op het welbevinden, de motivatie en de prestaties van leden van etnische minderheidsgroepen. Hoewel de participatie van minderheden in onderwijs en betaald werk is toegenomen, is deze integratie verre van voltooid. Zo heeft de ondervertegenwoordiging in de afgelopen jaren nieuwe vormen aangenomen bijvoorbeeld doordat leden van minderheden vooral bepaalde scholen of schooltypen bezoeken of vooral vertegenwoordigd zijn in specifieke beroepen of op bepaalde niveaus in het

arbeidsproces. Bovendien zijn er aanwijzingen dat het functioneren van etnische minderheden niet altijd optimaal is, wat onder andere zichtbaar is in hogere verloopcijfers, burn-out en gezondheidsproblemen.⁶ Er is relatief weinig bekend over de omstandigheden waaronder leden van etnische minderheden in onderwijs en werksituaties optimaal gemotiveerd worden en maximale prestaties bereiken. Pogingen tot het verhogen van integratie worden dan ook vaak meer door ideologische overwegingen dan door sociaal-wetenschappelijke kennis gestuurd.

Door middel van verschillende experimentele en correlatieve studies in ons laboratorium en in de praktijk hebben wij een beter beeld gekregen van de rol die sociale identiteit speelt in de motivatie en prestatie van leden van groepen met een lagere sociale status. In dit hoofdstuk geven wij een overzicht van onze bevindingen. Het onderzoek verschaft inzicht in de manier waarop het psychologische concept sociale identiteit ingezet kan worden om deze groepen een hogere maatschappelijke positie te laten bereiken, bijvoorbeeld in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Eerst geven we een overzicht van theoretische kennis met betrekking tot sociale identiteit en stigma (paragraaf 9.2). Vervolgens bespreken we de resultaten van ons onderzoek (paragraaf 9.3). Daarbij wordt gekeken naar de effecten van segregatie en integratie op motivatie en prestatie (paragraaf 9.3.1), het effect van sociale identiteitsbescherming op motivatie en prestatie (paragraaf 9.3.2) en de belangrijke rol die de lage statusgroep speelt in de motivatie en prestatie van zijn leden en het gedrag van groepsleden tegenover hun groep (paragraaf 9.3.3).

9.2 Theoretisch kader: sociale identiteit en stigma

Ons onderzoeksprogramma is gebaseerd op theorieën uit de sociale wetenschappen die voorspellen hoe individuen reageren op de lage status van de groepen waartoe zij behoren, zoals de sociale identiteitstheorie,⁷ sociale categorisatie theorie⁸ en het stigma-perspectief.⁹ Deze theorieën gaan ervan uit dat het lidmaatschap van een gestigmatiseerde of lage statusgroep negatieve effecten kan hebben op het zelfbeeld. Daarbij proberen leden van lage statusgroepen actief de bedreiging van hun zelfbeeld, die ontstaat door de lage groepsstatus of het stigma waarmee zij geconfronteerd worden, het hoofd te bieden. Veel sociaal-wetenschappelijke theorieën gaan uit van een individuele behoefte aan een positief zelf-

beeld. Het zelfbeeld van een individu ontwikkelt zich door zelfbeoordeling, sociale vergelijkingen met anderen en via de weerspiegelde beoordelingen van anderen.¹⁰ Leden van groepen met een lage status in de maatschappij hebben een extra zware taak in het behouden van een positieve zelfevaluatie vanwege objectief lagere uitkomsten van hun groep en de negatieve verwachtingen en stereotypen die anderen over hun groep hebben. Onderzoek laat echter zien dat leden van lage statusgroepen, ondanks deze uitdagingen, creatief en flexibel zijn in het behouden van een positief zelfbeeld.¹¹

Wanneer het niet mogelijk is om de eigen status of de status van de groep daadwerkelijk te verhogen, kunnen leden van lage statusgroepen verschillende strategieën gebruiken om zichzelf te beschermen tegen bedreigende sociale vergelijkingen met een groep met hogere status. Deze strategieën worden binnen de sociale identiteitstheorie aangeduid met de term *sociale creativiteit*, omdat zij de lage status van de groep niet veranderen, maar op een creatieve manier het beeld dat groepsleden van hun groep hebben, verbetert.¹² Zo vergelijken lage statusgroepsleden zich bij voorkeur met anderen uit dezelfde sociale groep, zodat de lage status van deze groep minder opvalt.¹³ Ook kunnen lage statusgroepsleden de oorzaak van hun lage status aan externe oorzaken (zoals discriminatie) toeschrijven en zo negatieve implicaties voor henzelf vermijden.¹⁴ Ten slotte kunnen zij hun gevoelens van zelfwaarde minder afhankelijk maken van domeinen waarop hun groep slechter presteert (bijvoorbeeld onderwijs of het werk) en zich op dimensies richten waarin hun groep van oudsher uitblinkt, zoals muziek of sport.¹⁵

Elk van deze zelfbeeld beschermende strategieën heeft specifieke korte- en langetermijnkosten en baten. Terwijl het devalueren van domeinen waarop men minder goed presteert een effectieve strategie is om zelfwaarde te beschermen, is het waarschijnlijk dat deze strategie motivatie en prestatie verlaagt op centrale domeinen, zoals onderwijs en werk, die immers minder gewaardeerd worden om de zelfwaardering te beschermen.¹⁶ Op dezelfde wijze kunnen attributies naar externe oorzaken voor de lage groepsstatus wel de zelfevaluatie beschermen, maar ook leiden tot verlaagde verwachtingen en verlaagde percepties van controle. Daardoor vermindert motivatie op het domein op de lange termijn. De kosten en baten van een strategie bepalen deels welke strategie gekozen wordt. Het is afhankelijk van de sociale context of leden van lage statusgroepen

een strategie om hun zelfbeeld te beschermen effectief kunnen gebruiken. De sociale context biedt een referentiekader met verschillende sociale invloeden, normen en regels die het makkelijker of moeilijker maken om een bepaalde strategie te gebruiken. De beschikbaarheid van leden van de eigen en andere groepen in deze sociale context is een belangrijk onderdeel hiervan. Zo is het minder gemakkelijk om sociale vergelijkingen te beperken tot leden van de eigen groep in een geïntegreerde omgeving waar men de blootstelling aan leden van andere groepen niet kan vermijden. Op eenzelfde wijze is het in een geïntegreerde situatie moeilijker om een domein te devalueren waarop de groep niet goed presteert. Immers, geïntegreerde situaties confronteren individuen met leden van andere groepen die juist een hoge waarde hechten aan dit domein. Men kan dus stellen dat geïntegreerde situaties meer bedreigend zijn, daar zij gedwongen vergelijkingen inhouden met leden van hogere statusgroepen, en domeinen centraal stellen waarop de eigen groep niet goed presteert. Dit maakt het juist meer – niet minder – waarschijnlijk dat leden van lage statusgroepen een domein devalueren in een geïntegreerde situatie.

Wij verwachten dan ook dat twee tegengestelde processen elkaar beïnvloeden of een bepaalde zelfbeschermende strategie gebruikt zal worden: bedreiging en sociale druk. De mate van integratie tussen lage statusgroepen en hoge statusgroepen heeft ten eerste een effect op de bedreiging van de sociale identiteit en het zelfbeeld en daarmee op de zelfbeschermende strategieën die men zal gebruiken. Bedreiging van het zelfbeeld vindt plaats via sociale vergelijkingen. Wanneer een lid van een lage statusgroep zich in een geïntegreerde omgeving bevindt (bijvoorbeeld een kind van allochtone afkomst op een overwegend witte school), zal het statusverschil tussen de groepen benadrukt worden, omdat vergelijkingen met leden van de hoge statusgroep makkelijker te maken zijn. Zelfwaardering is dan ook niet alleen afhankelijk van de eigen prestatie, maar ook van de gemiddelde prestatie van de omgeving.¹⁷ Zo zal een leerling van Marokkaanse afkomst de schoolprestaties van de Marokkaanse leerlingen in de klas als lager beoordelen wanneer er ook autochtone leerlingen in de klas zitten die betere prestaties leveren. Doordat het statusverschil tussen de twee groepen gemakkelijker zichtbaar is in geïntegreerde situaties, zal ook de bedreiging voor iemands sociale identiteit groter zijn. Om zelfwaarde te behouden kan de leerling

afstand doen van het schooldomein en zich gaan richten op een ander domein waarop hij beter presteert. Dit helpt het zelfbeeld te beschermen, maar kan negatieve effecten op de schoolmotivatie hebben. De *bedreigingshypothese* stelt dan ook dat integratie negatieve gevolgen kan hebben voor motivatie en prestatie.

Daarnaast verwachten we echter dat er ook een positieve werking uitgaat van de confrontatie met leden van hogere statusgroepen. Mensen die zich vooral richten op contacten met leden van hun eigen (lage status) groep lopen het risico dat er in hun omgeving minder nadruk ligt op het belang van goede prestaties. Onder de leden van hun eigen groep is immers de gemiddelde arbeidsparticipatie lager, zijn er minder individuen die streven naar vervolgoopleidingen en hebben belangrijke voorbeeldfiguren (zoals ouders, oudere broers en zussen en kennissen) minder ervaring met hogere opleidingen en banen. Ook kan worden voorspeld dat er in een etnisch gesegregeerde omgeving de neiging bestaat om zich van domeinen af te keren waarop de groep slecht presteert en zich in plaats daarvan te richten op alternatieve domeinen die van belang zijn voor de groep, zoals religie, cultuur en sport.¹⁸ Leden van hoge statusgroepen zijn primair gericht op de dimensies die hun groep hoge status geven (zoals schoolprestaties voor autochtone kinderen). Daarom zal contact met deze hoge statusgroepsleden voor lage statusgroepsleden een grotere sociale druk met zich meebrengen om ook goed te presteren op deze dimensies. De druk om te presteren op school zal voor een kind afkomstig uit een etnische minderheidsgroep dus hoger zijn in een klas met veel autochtone leerlingen dan op een zwarte school. De *sociale drukhypothese* stelt dan ook dat integratie positieve gevolgen kan hebben voor motivatie en prestatie van leden van gedevalueerde groepen.

De hier beschreven processen hebben wij onderzocht in experimenteel gevormde groepen onder gecontroleerde omstandigheden, maar ook met bestaande groepen in onderwijs- en werksituaties. Dit maakt het mogelijk eenduidige uitspraken te doen over oorzaak-gevolgrelaties, die ook generaliseerbaar zijn naar de situaties waarin deze problematiek zich afspeelt. We hebben ons geconcentreerd op drie onderzoekslijnen. De eerste onderzoekslijn bekeek de effecten van integratie op identificatie met belangrijke statusrelevante maatschappelijke domeinen zoals onderwijs en werk. De tweede lijn richtte zich op het beter begrijpen van de wijze waarop leden van lage statusgroepen hun sociale identiteit kun-

nen beschermen en de gevolgen daarvan voor motivatie en prestatie. De derde lijn richtte zich op de invloed van de bredere sociale groep op de motivatie en prestatie van individuele groepsleden.

9.3 De onderzoeksresultaten

In de volgende paragrafen gaan we in op de uitkomsten van het onderzoek. Achtereenvolgens komen aan de orde: de effecten van integratie, de effecten van sociale identiteitsbescherming en de rol van de lage status van een groep.

9.3.1 *De effecten van integratie op motivatie en prestatie*

Onze eerste onderzoekslijn onderzocht de effecten van integratie op de identificatie die leden van lage statusgroepen voelen met belangrijke statusrelevante maatschappelijke domeinen zoals onderwijs en werk. Specifiek onderzochten wij welke rol bedreiging en sociale druk spelen bij motivatie en prestatie. In een reeks onderzoeken toonden we aan dat leden van lage statusgroepen die zich vooral richten op contacten met de eigen groep, inderdaad positieve effecten ervaren op het welzijn (verminderde bedreiging), maar ook negatieve effecten laten zien op motivatie en prestatie (verminderde sociale druk om goed te presteren). Integratie daarentegen kan positieve effecten hebben op motivatie en prestatie, via de verhoogde sociale druk om zich bezig te houden met statusrelevante domeinen zoals onderwijs en werk. Echter, het bleek dat dit alleen vruchten afwerpt wanneer de verhoogde bedreiging die uitgaat van situaties waarin de hoge statusgroep sterk vertegenwoordigd is, geneutraliseerd kan worden. De wijze waarop deze negatieve effecten van integratie geneutraliseerd kunnen worden, werd onderzocht in de tweede onderzoekslijn die verderop in dit hoofdstuk besproken wordt. In de eerste onderzoeken richtten we ons op het beter begrijpen van de effecten van integratie op welzijn, motivatie en prestatie. Een voorbeeld van een dergelijk onderzoek is een studie onder allochtone en autochtone basisschoolleerlingen.¹⁹ Het onderzoek bouwde voort op de bevindingen van Maurice Crul.²⁰ Crul vroeg aan een groep succesvolle allochtone leerlingen hoe zij hun relatief hoge positie in het onderwijs bereikt hadden. De leerlingen gaven aan dat zij hun goede onderwijsresultaten te danken hadden aan het feit dat ze op de lagere school in de klas geïnte-

greerd waren. Ons onderzoek richtte zich op het empirisch toetsen van het door Crul voorspelde verband tussen integratie en ‘succes’ op school. In het kader van het onderzoek zijn zestien achtste groepen van drie basisscholen in Alkmaar, vier in Leiden en zeven in Rotterdam bezocht. De integratie op de scholen als geheel varieerde tussen 0% autochtoon en 94% autochtoon. Leerlingen vulden een vragenlijst in waarin onder andere hun identificatie met het schooldomein en verschillende alternatieve domeinen werd gemeten (familie, sport, sociale acceptatie, uiterlijk, gedrag en geloof), en hun zelfwaarde, motivatie en prestatie op de verschillende domeinen werd vastgesteld. De mate van integratie van de leerlingen werd vastgesteld aan de hand van het percentage autochtone leerlingen in de klas en op grond van de (kleinere) referentiegroep van leerlingen met wie ieder van de leerlingen omging. Ook vulden docenten een achtergrondvragenlijst in over de leerlingen, waarin zij de motivatie en prestatie van de leerlingen beoordeelden.

Uit de resultaten bleek dat het percentage autochtone leerlingen in de klas positief samenhangt met de prestaties van deze leerlingen. Ook kregen etnische minderheden in een meer geïntegreerde klas een hoger advies voor vervolgonderwijs. Echter, de resultaten van ons onderzoek toonden ook aan dat een hoog percentage autochtone leerlingen in de klas zijn prijs heeft voor leerlingen van etnische minderheidsgroepen, omdat het een minder veilige omgeving biedt. Hoewel etnische minderheden in een geïntegreerde klas gemiddeld beter presteerden, hadden ze een lagere zelfwaardering en zeiden minder gemotiveerd te zijn dan etnische minderheden in een klas met weinig autochtone leerlingen. De resultaten van dit onderzoek ondersteunden dus deels de hypothese van Crul dat integratie bevorderlijk is voor prestaties op school, maar liet zien dat dit ten koste kan gaan van gevoelens van welzijn en motivatie.

Verder onderzoek in deze lijn toonde aan dat geïntegreerde situaties bedreigend kunnen zijn, omdat de sociale vergelijkingen met de hoge statusgroep in deze situaties als negatief worden ervaren door leden van de lage statusgroepen. We onderzochten in detail waarom geïntegreerde prestatiesituaties bij lage statusgroepsleden gevoelens van bedreiging oproepen en hun motivatie op statusbepalende dimensies schaden.²¹ Een voorbeeld hiervan is een longitudinaal onderzoek onder eerstejaarsstudenten aan de Universiteit Leiden. Dit onderzoek toonde aan dat leden van lage statusgroepen in geïntegreerde situaties minder waar-

dering voor hun identiteit waarnemen, en meer negatieve stereotypen, vooroordelen en discriminatie ervaren. Autochtone en allochtone studenten werden in het onderzoek betrokken. Op drie momenten gedurende het propedeusejaar van de studie werd een vragenlijst afgenomen: aan het begin, halverwege en aan het einde van de propedeuse. Hierin werd onder andere de identificatie van de studenten met de studie en verschillende alternatieve domeinen gemeten. Ook werd hun zelfwaardering, motivatie en prestatie op de verschillende domeinen vastgesteld, en waargenomen stigmatisering, discriminatie en attitudes omtrent verschillende groepen werden gemeten. De resultaten lieten zien dat in vergelijking tot autochtone studenten, allochtone studenten het gevoel hadden dat hun etnische groep minder gewaardeerd werd op de universiteit. Deze negatieve waardering had op haar beurt negatieve effecten op de waargenomen kwaliteit van de relaties tussen verschillende etnische groepen aan de universiteit, voor de contacten die allochtone studenten maakten met andere groepen en voor hun welzijn en prestaties in deze context. Ook leidden de waargenomen discriminatie en angst voor de bevestiging van stereotypen tot een lagere identificatie met de studie.²² Dit longitudinale onderzoek toonde dus aan dat een geïntegreerde universitaire context bedreigend is voor studenten van allochtone afkomst en hierdoor hun prestatieniveau negatief kan beïnvloeden.

9.3.2 *Effecten van sociale identiteitsbescherming op motivatie*

Onze tweede onderzoekslijn had als doel beter te begrijpen hoe leden van lage statusgroepen hun sociale identiteit kunnen beschermen en wat de gevolgen daarvan zijn voor motivatie en prestatie. Uit eerder onderzoek blijkt dat mensen die geconfronteerd worden met de lage status van hun groep minder gemotiveerd zijn goed te presteren op dimensies die geassocieerd worden met hoge statusgroepen.²³ Deze verlaagde motivatie is deels het gevolg van de eerdergenoemde strategieën die lage statusgroepsleden gebruiken om hun zelfbeeld te beschermen, zoals het beperken van sociale omgang en vergelijkingen tot leden van de eigen groep (zelf-segregatie) en het verlagen van het belang van dimensies waarop de eigen groep laag presteert (domeindevaluatie). Deze cognitieve strategieën verminderen sociale identiteitsbedreiging en verhogen daarmee het welbevinden van lage statusgroepsleden. Echter, dit kan nadelige gevolgen hebben voor de feitelijke statuspositie van deze groeps-

leden, wanneer zij zich afwenden van prestatiedimensies die status in de maatschappij bepalen ('statusbepalende dimensies') of wanneer zij zich door zelfsegregatie niet realiseren dat zij een statusverschil te overbruggen hebben. In een reeks onderzoeken hebben wij bestudeerd hoe het gebruik van deze negatieve zelfbeschermende strategieën voorkomen kan worden en hoe lage statusgroepsleden gemotiveerd kunnen worden zich toch te richten op dimensies die tot hogere sociale status leiden.²⁴

We onderzochten of leden van lage statusgroepen gemotiveerd worden om beter te presteren op statusbepalende dimensies wanneer zij de mogelijkheid hebben hun sociale identiteit te beschermen. Uiteraard is het belangrijk dat deze bescherming van de sociale identiteit verloopt op een manier die niet tegelijkertijd motivatie op statusbepalende dimensies aantast (zoals domeindevaluatie en zelfsegregatie). De sociale identiteitstheorie stelt dat lage statusgroepsleden hun sociale identiteit ook kunnen beschermen door aandacht te geven aan positieve aspecten van hun groep, zoals bijvoorbeeld de hoge prestatie van hun groep op alternatieve prestatiedimensies.²⁵ Etnische minderheden kunnen bijvoorbeeld aandacht geven aan culturele of religieuze dimensies. Wij onderzochten of de aandacht voor positieve aspecten van de groep ervoor zorgt dat lage statusgroepsleden de bedreiging van hun sociale identiteit het hoofd kunnen bieden, en of het mogelijk is dit te doen zonder zich af te keren van statusbepalende dimensies, waardoor ze meer gemotiveerd zullen blijven op deze dimensies.

In verschillende studies onderzochten we lage statusgroepsleden die sociale identiteitsbedreiging ervaren (bijvoorbeeld omdat ze in een geïntegreerde omgeving zitten). De resultaten lieten consequent zien dat zij inderdaad meer gemotiveerd zijn om goed te presteren op statusbepalende dimensies wanneer ze hun sociale identiteit beschermen door aandacht te schenken aan positieve eigenschappen van hun groep.²⁶ Bovendien bleek dat deze sociale identiteitsbescherming ook vanuit de omgeving kan komen. Lage statusgroepsleden waren gemotiveerder en presteerden beter op een statusbepalende dimensie in een omgeving die ondanks de nadruk die werd gelegd op de statusbepalende dimensie, ook waardering uitsprak voor de hoge prestatie van de groep op een alternatieve dimensie. In twee studies onderzochten we de invloed van waargenomen stigmatisering van de eigen etnische groep in de Nederlandse samenleving op de eigen attitude richting de arbeidsmarkt. Een

internetonderzoek onder jonge werkende en studerende moslima's gaf aan dat hun waargenomen stigmatisering door autochtone Nederlanders belangrijke consequenties had voor hun houding ten opzichte van studie en werk. Moslima's die het gevoel hadden door autochtone Nederlanders om hun religieuze identiteit te verhullen, rapporteerden minder interesse in het studie- en werkdomein dan moslima's die zich niet gestigmatiseerd voelden vanwege hun religieuze identiteit. Degenen die een positieve waardering van de eigen groep rapporteerden, en zich zelf ook positief gewaardeerd voelden door autochtone Nederlanders, gaven aan zich meer te identificeren met de Nederlandse samenleving. Een experimenteel onderzoek onder jonge werkende en studerende moslimvrouwen – uitgevoerd via verschillende islamitische organisaties – ondersteunde deze resultaten en bevestigde bovendien de causale richting van de gevonden relaties. In dit onderzoek werd een systematische vergelijking gemaakt tussen vrouwen die in een situatie geplaatst werden waarin hun sociale identiteit al of niet gesteund werd door de directe omgeving. Ook hier bleek dat moslima's een hogere motivatie op het domein van werk en studie rapporteerden wanneer hun sociale identiteit ondersteund werd door de directe omgeving. Wanneer de directe omgeving meer steun gaf voor de etnische identiteit, leidde dit ook tot meer identificatie met de Nederlandse samenleving.

De resultaten van deze onderzoeken laten zien dat het voor de participatie van moslimvrouwen in de Nederlandse samenleving van belang is dat deze vrouwen hun sociale identiteit als moslim kunnen en mogen uitdragen binnen een studie-instelling of op de arbeidsmarkt. Bevestiging van de voor hen belangrijke sociale identiteit heeft dus positieve maatschappelijke uitkomsten. Aandacht voor de etnische identiteit alleen is echter niet voldoende. Leden van lage statusgroepen in werk- en opleidingssituaties hebben vooral baat bij zogenaamde dubbele waardering. Waardering voor de etnische identiteit is belangrijk om gevoelens van bedreiging weg te nemen (bedreigingshypothese), maar waardering voor het domein van studie of werk is belangrijk voor de motivatie om een goede prestatie te leveren (sociale druk-hypothese). Alleen een dubbele waardering zorgt ervoor dat leden van lage statusgroepen een hogere motivatie tonen voor zowel het studie- en werkdomein als voor elementen die van belang zijn voor hun etnische of religieuze identiteit. Alleen dan identificeren ze zich meer met de Nederlandse samenleving.

Deze tweede onderzoekslijn liet dus zien dat een positief gewaardeerde sociale identiteit een vereiste is voor hoge motivatie onder lage status-groepsleden. Het bieden van sociale identiteitsbescherming stimuleert lage statusgroepsleden om goede prestaties te leveren op dimensies die kunnen leiden tot hogere sociale status. De resultaten van de eerste onderzoekslijn wijzen op het risico van geïntegreerde situaties. Integratie roept het gevoel op dat men alleen maar kan falen, wanneer het de eigen sociale identiteit ondermijnt. In aanvulling daarop laat onze tweede onderzoekslijn zien hoe lage statusgroepsleden in deze bedreigende omgevingen toch gemotiveerd kunnen worden goed te presteren op statusbepalende dimensies. Het is belangrijk dat leden van lage statusgroepen het gevoel hebben dat hun sociale identiteit gewaardeerd en gerespecteerd wordt door leden van de hoge statusgroep. Dit maakt de integratie minder bedreigend en motiveert hen om hun prestatie te verbeteren op dimensies die tot een hogere sociale status zullen leiden – ook al zijn deze primair geassocieerd met hoge statusgroepen. Ons onderzoek toont daarmee aan hoe belangrijk het is dat leden van lage statusgroepen zich als groep gewaardeerd en gerespecteerd voelen, met name in geïntegreerde situaties waar de bedreiging hoog is. Alleen in situaties die hun toestaan een positief beeld van hun groep te behouden zullen zij optimaal presteren op dimensies waarmee ze hun positie kunnen verbeteren.

9.3.3 *Sociale identiteitsbescherming en de groep*

Tot dusver hebben we vooral gekeken naar de invloed van personen die direct aanwezig zijn in de opleidings- of werksituatie. In de eerste twee onderzoekslijnen hebben we ons gericht op de vraag hoe de aanwezigheid van autochtone leerlingen in de klas of de waardering van autochtone collega's op het werk de motivatie en prestaties van allochtone leerlingen en werknemers beïnvloedt. In een derde onderzoekslijn kijken we naar de bredere sociale context. Hier onderzochten we meer in het algemeen hoe verwachtingen van anderen invloed hebben op de motivatie en prestaties van leden van lage statusgroepen. De resultaten van deze onderzoekslijn laten zien dat strategieën die door individuele groepsleden gebruikt worden om hun sociale identiteit te beschermen ook maatschappelijke gevolgen hebben voor de positie van de groep als geheel.

Leden van lage statusgroepen kunnen proberen hun positie te verbeteren door op individuele wijze te trachten betere uitkomsten te behalen (individuele opwaartse mobiliteit) of door te streven naar betere uitkomsten voor de hele groep (collectieve mobiliteit of sociale verandering). Vaak wordt gedacht dat de positie van lage statusgroepen beter zal worden wanneer alle leden van die groep voor zichzelf proberen zo goed mogelijk te presteren op dimensies die leiden tot een hogere sociale status. Uit onderzoek is echter gebleken dat individuele mobiliteit weinig verbetert aan de positie van lage statusgroepen als geheel en in sommige opzichten zelfs de kansen van andere groepsleden kan verkleinen.²⁷ Positieverbetering van de lage statusgroep als geheel zal dus vooral bereikt worden als groepsleden gericht proberen de lage status van hun groep aan te vechten en te verbeteren.²⁸

In ons onderzoek keken we naar de soorten opwaartse mobiliteit die gesteund worden door leden van lage statusgroepen en naar de gevolgen van verschillende vormen van sociale identiteitsbescherming voor de status van de sociale groep. De resultaten toonden aan dat lage status-groepsleden er belang aan hechten dat leden van hun groep opwaartse mobiliteit nastreven op een wijze die consistent is met de identiteit van de groep.²⁹ Minderheden geven meer steun aan groepsleden die opwaartse mobiliteit nastreven met activiteiten die passen bij de belangen van de eigen groep (*ingroup*-domeinen), dan met activiteiten die gezien worden als strijdig met de belangen van de eigen groep (*outgroup*-domeinen). Zo werd bijvoorbeeld een lid van een etnische minderheidsgroep, die een goede baan aanvaardde bij het ministerie van Justitie op de Immigratie en Naturalisatie Dienst (met werkzaamheden die belangen van de autochtone groep dienen), gezien als iemand die minder bijdraagt aan het belang van de eigen groep dan een individu dat precies dezelfde baan aanvaardde, maar nu op de Directie Inburgering en Integratie (met werkzaamheden die belangen van minderheden dienen). Het eerste individu ontving als gevolg hiervan ook minder steun van andere groepsleden voor deze opwaartse mobiliteit. Groepsleden die opwaartse mobiliteit nastreven op *ingroup*-domeinen worden gezien als meer loyaal aan de eigen groep, en als meer geïdentificeerd en meer begaan met de groep. Het onderzoek toonde aan dat dit de reden was om deze groepsleden extra te steunen.

Hiernaast vonden wij dat de wijze waarop leden van lage statusgroepen sociale identiteitsbedreiging verminderen ook effecten heeft op de manier waarop het individu zich gedraagt ten opzichte van andere leden van de lage statusgroep. Zoals beschreven in de tweede onderzoekslijn trachtten wij het negatieve effect van sociale identiteitsbedreiging tegen te gaan door groepsleden bewust te maken van positief gewaardeerde kenmerken van hun *groep*. Een alternatieve manier om sociale identiteitsbedreiging te reduceren is om groepsleden te wijzen op de positieve aspecten van hun *persoonlijke* identiteit.³⁰ In principe kunnen zowel sociale identiteitsbescherming als persoonlijke identiteitsbescherming ervoor zorgen dat lage statusgroepsleden meer gemotiveerd worden om goed te presteren op statusbepalende dimensies. Echter, de *manier waarop* lage statusgroepsleden streven naar een hogere positie is verschillend en ook de *gevolgen* van dit streven zijn anders.³¹ Lage statusgroepsleden die zich richten op hun persoonlijke identiteit, zijn in de eerste plaats gemotiveerd om hun eigen positie in de statushiërarchie te verbeteren en doen dit als het moet ten koste van de kansen van anderen.³² Lage statusgroepsleden die hun sociale identiteit kunnen beschermen, zullen echter niet alleen proberen beter te presteren op statusbepalende dimensies, maar zullen ook proberen de positie van andere groepsleden te verbeteren, zodat de groep als geheel betere uitkomsten zal bereiken.³³ Bijvoorbeeld wanneer een vrouwelijke werknemer werkt in een bedrijf waar een positief klimaat heerst ten opzichte van de prestaties van vrouwen (sociale identiteitsbescherming), zal zij niet alleen haar eigen positie verbeteren, maar ook andere vrouwen helpen verder te komen in hun carrière. In een werkomgeving waarin vrouwen echter het idee hebben dat vrouwen minder gewaardeerd worden dan mannen zullen zij zich eerder richten op hun persoonlijke eigenschappen in plaats van eigenschappen die gerelateerd zijn aan hun sekse, met als gevolg dat zij zich ook minder betrokken voelen bij het bestrijden van seksediscriminatie in het algemeen.³⁴ Deze resultaten geven de voordelen aan van sociale identiteitsbescherming ten opzichte van meer individuele vormen van zelfbescherming: wanneer groepsleden, ondanks devaluatie van hun sociale identiteit, een positief beeld van hun groep kunnen behouden, dan zullen ze ook meer geneigd zijn te streven naar een betere positie voor de hele groep in plaats van enkel te proberen hun eigen positie te verbeteren door afstand te nemen van het negatieve beeld dat van hun groep heerst.

Deze bevindingen tonen dus het belang aan van een positieve sociale identiteit voor leden van een lage statusgroep. In principe kunnen lage statusgroepsleden zichzelf motiveren op statusbepalende dimensies door te bedenken dat zij als individu wellicht betere uitkomsten kunnen behalen dan andere leden van hun groep. De resultaten van ons onderzoek laten zien dat dit de groep als geheel niet helpt en zelfs averechts kan werken. De lage statusgroep als geheel heeft meer kans een betere maatschappelijke positie te verwerven wanneer lage statusgroepsleden in staat worden gesteld een positief zelfbeeld af te leiden van hun groeps-lidmaatschap, in plaats van zich te richten op hun persoonlijke identiteit. Alleen wanneer leden van groepen met een lage maatschappelijke status mogelijkheden hebben om een positief beeld van hun groep te behouden, zullen ze streven naar betere uitkomsten voor henzelf en andere groepsleden. Alleen dan zullen zij hierbij ook de steun van leden van de eigen groep ontvangen, een belangrijke basis voor verhoogde motivatie en prestatie, die hun kansen op succes vergroot.³⁵

9.4 Slot

In dit hoofdstuk bespraken wij de resultaten van een onderzoeksprogramma naar de rol van sociale identiteit in welzijn, motivatie en prestatie. De resultaten laten zien dat het voor de motivatie en prestatie van leden van lage statusgroepen, zoals etnische minderheden, van belang is dat hun identiteit – als iemand met een bepaalde cultuur of geloofsovertuiging – gerespecteerd en ondersteund wordt door anderen in hun omgeving en met name door belangrijke personen in de studie- of werksituatie. Wanneer dit het geval is laten zij een beter welzijn, hogere motivatie en prestatie en sterkere identificatie met de Nederlandse samenleving zien. Dit zijn voorwaarden voor succes in onderwijs- en werksituaties, die een belangrijke bijdrage vormen aan de volledige integratie van deze groepen in de samenleving. De resultaten van het onderzoeksprogramma wijzen uit dat identiteiten geen storende factoren hoeven te zijn, maar aangewend kunnen worden voor het bereiken van positieve maatschappelijke uitkomsten en de verbetering van de positie van minderheden in de samenleving.

De resultaten van het hier besproken onderzoeksprogramma hebben belangrijke implicaties voor de integratie van etnische minderheids-

groepen door middel van opleiding en arbeid. Het huidige overheidsbeleid lijkt ervan uit te gaan dat etnische minderheden het beste zullen integreren in de Nederlandse samenleving wanneer niet te veel aandacht wordt besteed aan verschillen in etnische afkomst en mensen zich richten op hun persoonlijke identiteit en de Nederlandse cultuur. Het hier besproken onderzoeksprogramma laat echter zien dat deze ideeën voorbijgaan aan de psychologische behoefte van mensen aan een positieve sociale identiteit. Omdat lage statusgroepen hun zelfbeeld deels baseren op hun groep en de steun van die groep ook nodig hebben, zullen zij pas gemotiveerd zijn om succes te behalen in de maatschappij wanneer zij een positief beeld kunnen hebben van hun groep. Wanneer zij het gevoel hebben dat hun identiteit niet gewaardeerd wordt, zullen ze zich richten op het verminderen van sociale identiteitsbedreiging, bijvoorbeeld door zich af te keren van de maatschappij en de prestatiedimensies die status in deze maatschappij bepalen. Wanneer zij echter waarnemen dat hun identiteit gerespecteerd wordt, zullen zij eerder succesvolle deelname aan deze maatschappij ambiëren, ongeacht de negatieve feedback die zij soms zullen ontvangen. Bovendien zullen lage statusgroepsleden in een omgeving die hun identiteit waardeert niet alleen betere prestaties behalen op statusbepalende dimensies, maar ook andere leden van hun groep helpen om hetzelfde te bereiken.

Deze conclusies mogen niet worden gezien als een pleidooi om problemen rond de integratie van minderheden op te lossen met ‘knuffelen’ of ‘theedrinken’. De resultaten van ons onderzoek laten ondubbelzinnig zien dat *dubbele waardering* essentieel is. Waardering voor de eigen etnische identiteit is nodig om gevoelens van bedreiging op te heffen (bedreigingshypothese). Maar waardering voor statusbepalende dimensies is belangrijk om leden van minderheidsgroepen te motiveren tot het leveren van goede prestaties op belangrijke maatschappelijke domeinen, zoals opleiding en werk (sociale druk-hypothese). Maatregelen die zich uitsluitend richten op het waarderen van etnische of culturele verschillen (‘knuffelen’ of ‘theedrinken’) nemen alleen de identiteitsbedreiging weg. Dit kan weliswaar de gevoelens van welzijn vergroten, maar draagt niet bij tot een grotere motivatie om te integreren of goed te presteren op dimensies die tot maatschappelijk succes leiden. Integratiebeleid dat uitsluitend hamert op het belang van goede opleidingsresultaten en arbeidsparticipatie zal alleen maar als bedreigend ervaren worden als

er geen aandacht is voor de specifieke achtergrond of omstandigheden waar leden van etnische minderheden mee te maken hebben. De zelfbeschermende strategieën die hen in staat stellen om met deze bedreiging om te gaan (door zich te richten op vergelijkingen met de eigen groep, of andere prestatiedomeinen) maken het minder waarschijnlijk dat zij zich inzetten om de prestaties te leveren die daadwerkelijke integratie bevorderen. Alleen beleid dat erin slaagt beide aspecten te combineren, door zowel waardering te communiceren voor de eigen identiteit van de lage statusgroep als ook duidelijk te maken dat er inzet wordt verwacht op domeinen waarmee ze maatschappelijk succes kunnen verwerven, zal effectief zijn om integratie te bevorderen.

Noten

- 1 Dit project werd gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, in het kader van het stimuleringsprogramma Sociale Cohesie. Onze dank gaat uit naar Petra Griffioen, Naima el Hannouche, Wies Kerkvliet, Joris Lammers, Sangita Paltansing, Marieke van Sambeek, Josine Verhagen en Alice de Vos die hebben meegewerkt aan dit onderzoeksprogramma. Correspondentie: Colette van Laar, Sociale en Organisatie Psychologie, Institute for Psychological Research (LU-IPR), Universiteit Leiden, Postbus 9555, 2300 RB Leiden, E-mail: cvlaar@fsw.leidenuniv.nl.
- 2 N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (eds.), *Social identity: context, commitment, content*, Oxford: Blackwell 1999.
- 3 N. Ellemers, D. de Gilder & S. Haslam, 'Motivating individuals and groups at work: A social identity perspective on leadership and group performance', in: *Academy of Management Review*, 29 (2004) 3, p. 459-478.
- 4 Voor overzichten, zie: N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (eds.), *Social identity: context, commitment, content*; S.A. Haslam e.a. (eds.), *Social identity at work: developing theory for organizational practice*, New York, NY: Psychology Press 2003; R. Spears e.a. (eds.), *The social psychology of stereotyping and group life*, Malden, MA: Blackwell 1997.
- 5 A. van den Broek & S. Keuzekamp (red.), *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2008.
- 6 J.M. Dagevos, M. Gijsberts & C. van Praag, *Rapportage minderheden 2003: onderwijs, arbeid en sociaal-culturele integratie*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2003; G. Driessen & P.T.M. Tesser, *Allochtonen in het onderwijs*, in: R. Penninx,

- H. Munstermann & H. Entzinger (red.), *Etnische minderheden en de multiculturele samenleving*, Groningen: Wolters-Noordhoff 1998; R. Penninx & J. Rath, 'Thema-nummer: De etnisch-culturele samenstelling van scholen: oorzaken en gevolgen', in: *Migrantenstudies*, 6 (1998) 2, p. 1-80; W. Portegijs, B. Hermans & V. Lalta, *Emancipatiemonitor 2006: veranderingen in de leefsituatie en levensloop*, Sociaal en Cultureel Planbureau 2006; P.T.M. Tesser, J.M. Dagevos & J. Iedema, *Rapportage minderheden 2001*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2001; M. Verkuyten & J. Thijs, *Leren (en) waarden: discriminatie, zelfbeeld, relaties en leerprestaties in 'witte' en 'zwarte' basisscholen*, Amsterdam: Thela Thesis 2000.
- 7 H. Tajfel & J.C. Turner, 'An integrative theory of intergroup conflict', in: W.G. Austin & S. Worchel (eds.), *The social psychology of intergroup relations*, Monterey, CA: Brooks/Cole Publishing Company 1979.
 - 8 J.C. Turner e.a., *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*, New York, NY: Blackwell 1987.
 - 9 J. Crocker, B. Major & C. Steele, 'Social stigma', in: D.T. Gilbert, S.T. Fiske & G. Lindzey (eds.), *The handbook of social psychology*, 4th ed., vol. 2, Boston, MA: McGraw-Hill 1998, p. 504-553; T.F. Heatherton e.a. (eds.), *The social psychology of stigma*, New York, NY: Guilford 2000; S. Levin & C. Van Laar (eds.), *Stigma and group inequality: social psychological perspectives*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum 2006; J.K. Swim & C. Stangor (eds.), *Prejudice: the target's perspective*, San Diego, CA: Academic Press 1998.
 - 10 S. Coopersmith, *The antecedents of self-esteem*, San Francisco, CA: W.H. Freeman and company 1967.
 - 11 N. Ellemers, 'The influence of socio-structural variables on identity management strategies', in: W. Stroebe & M. Hewstone (eds.), *European Review of Social Psychology*, vol. 4, Chichester: John Wiley & Sons Ltd 1998, p. 27-57; N. Ellemers & M. Barreto, 'The impact of relative group status: Affective, perceptual and behavioral consequences', in: R. Brown & S. Gaertner (eds.), *Blackwell handbook of social psychology*, vol. 4, Malden, MA: Blackwell Publishers 2001, p. 324-343; N. Ellemers, M. Barreto & R. Spears, 'Commitment and strategic responses to social context', in: N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (eds.), *Social identity: Context, commitment, content*, p. 127-146; N. Ellemers & A. van Knippenberg, 'Stereotyping in social context', in: R. Spears e.a. (eds.), *The social psychology of stereotyping and group life*, p. 208-235; S. Levin & C. Van Laar (eds.), *Stigma and group inequality: social psychological perspectives*; C. van Laar, 'The paradox of low academic achievement but high self-esteem in African American students: an attributional account', in: *Educational Psychology Review*, 12 (2000) 1, p. 33-61; C. van Laar, 'Declining optimism in ethnic

- minority students: the role of attributions and self-esteem', in: F. Salili & C. Chiu (eds.), *Student motivation: the culture and context of learning*, New York, NY: Kluwer Academic/Plenum 2001, p. 79-104; C. van Laar, 'Understanding the impact of disadvantage on academic achievement', in: F. Salili & R. Hoosain (eds.), *Multicultural education: issues, policies, and practices*, Greenwich, CN: Information Age Publishing 2001, p. 35-63; C. van Laar & B. Derks, 'Managing stigma: disidentification from the academic domain', in: F. Salili & R. Hoosain (eds.), *Learning and motivation in a multicultural setting*, Greenwich, CN: Information Age Publishing 2003, p. 345-393; C. van Laar & J. Sidanius, 'Social status and the academic achievement gap: a social dominance perspective', in: *Social Psychology of Education*, 4 (2001) 3/4, p.235-258.
- 12 N. Ellemers e.a., 'Bias in intergroup perceptions: balancing group identity with social reality', in: *Personality & Social Psychology Bulletin*, 23 (1997) 2, p. 186-198.
 - 13 N. Ellemers, 'Social identity and relative deprivation', in: I. Walker & H. Smith (eds.), *Relative deprivation: specification, development, and integration*, New York, NY: Cambridge University Press 2002, p. 239-264.
 - 14 N.R. Branscombe & N. Ellemers, 'Coping with group-based discrimination: individualistic versus group-level strategies', in: J.K. Swim & C. Stangor (eds.), *Prejudice: the target's perspective*, p. 243-266; M.T. Schmitt, N. Ellemers & N.R. Branscombe, 'Perceiving and responding to sex discrimination at work', in: S.A. Haslam e.a. (eds.), *Social identity at work: developing theory for organizational practice*, p. 277-292; C. van Laar, *Attributional determinants of expectancies and self-esteem among ethnic minority college students*. Doctoral dissertation, University of California, Los Angeles, Los Angeles, 1998; C. van Laar, 'The paradox of low academic achievement but high self-esteem in African American students: an attributional account'.
 - 15 J. Crocker & B. Major, 'Social stigma and self-esteem: the self-protective properties of stigma', in: *Psychological Review*, 96 (1989) 4, p. 608-630; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Striving for success in outgroup settings: effects of contextually emphasizing ingroup dimensions on stigmatized group members' social identity and performance styles', in: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32 (2006) 5, p. 576-588; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Social creativity strikes back: Improving low status group members' motivation and performance by valuing ingroup dimensions', in: *European Journal of Social Psychology*, 37 (2007), p. 470-493; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Working for the self or working for the group: how self- vs. group-affirmation affect collective behavior in low status groups', in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 96 (2009), 183-202; N. Ellemers, 'The influence of socio-structural variables on identity management strategies'; G. Lemaire, 'Social differentiation and social originality', in: *European Journal of Social Psychology*,

- 4 (1974) 1, p. 17-52; C. van Laar & B. Derks, 'Managing stigma: disidentification from the academic domain'; S. Hinkle e.a., 'Social identity and aspects of social creativity: Shifting to new dimensions of intergroup comparison', in: S. Worchel & J.F. Morales (eds.), *Social identity: International perspectives*, London, UK: Sage Publications 1998, p. 166-179.
- 16 J. Crocker & B. Major, 'Social stigma and self-esteem: the self-protective properties of stigma'; J.S. Eccles, 'Subjective task value and the Eccles et al. model of achievement-related choices' in: A.J. Elliot & C. S. Dweck (eds.), *Handbook of competence and motivation*, New York, NY: Guilford 2005, p. 105-121; C.M. Steele, S.J. Spencer & J. Aronson, 'Contending with group image: the psychology of stereotype and social identity threat', in: M.P. Zanna (ed.), *Advances in experimental social psychology*, vol. 34, San Diego, CA: Academic Press 2002, p. 379-440.
- 17 H.W. Marsh, 'Influences of internal and external frames of reference on the formation of math and english self-concepts', in: *Journal of Educational Psychology*, 82 (1990) 1, p. 107-116; H.W. Marsh e.a., 'The effect of gifted and talented programs on academic self-concept: the big fish strikes again', in: *American Educational Research Journal*, 32 (1995) 2, p. 285-319; C.M. Rogers, M.D. Smith & J.M. Coleman, 'Social comparison in the classroom: the relationship between academic achievement and self-concept', in: *Journal of Educational Psychology*, 70 (1978) 1, p. 50-57.
- 18 R.J. Contrada e.a., 'Ethnicity-related sources of stress and their effects on well-being', in: *Current Directions in Psychological Science*, 9 (2009) 4, p. 136-139; S. Fordham & J.U. Ogbu, 'Black students' school success: coping with the "burden of acting White"', in: *Urban Review*, 18 (1986) 3, p. 176-206; J.U. Ogbu, *Black American students in an affluent suburb: a study of academic disengagement*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum 2003; S. Saharso, *Jan en alleman: etnische jeugd over etnische identiteit, discriminatie en vriendschap*, Utrecht: Van Arkel 1992; C. van Laar, 'Understanding the impact of disadvantage on academic achievement'; C. van Laar & B. Derks, 'Managing stigma: disidentification from the academic domain'; C. van Laar & J. Sidanius, 'Social status and the academic achievement gap: a social dominance perspective'; H. Vermeulen, *Etnische groepen en grenzen Surinamers, Chinezen, Turken*, Weesp: Het Wereldvenster 1984.
- 19 J. Lammers e.a., *Doing better, feeling worse: the influence of ethnic integration on school engagement, motivation and performance*, Leiden: Leiden University (manuscript).
- 20 M. Crul, *De sleutel tot succes: over hulp, keuzes en kansen in de schoolloopbanen van Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie*, Amsterdam: Het Spinhuis 2000.
- 21 B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Striving for success in outgroup settings: effects of contextually emphasizing ingroup dimensions on stigmatized group mem-

- bers' social identity and performance styles'; C. van Laar e.a., *Effects of lack of value for social identity on low status group members*, Leiden: Leiden University (manuscript); J. Verhagen & C. van Laar, 'The influence of stereotypes and an integrated or segregated environment on disidentification from the academic domain among ethnic minorities', in: F. Politiek (ed.), *Coping with psychology*, Leiden: Leiden University 2005.
- 22 C. van Laar e.a., *Effects of lack of value for social identity on low status group members*; J. Verhagen, & C. van Laar, 'The influence of stereotypes and an integrated or segregated environment on disidentification from the academic domain among ethnic minorities'.
 - 23 J. Crocker & B. Major, 'Social stigma and self-esteem: the self-protective properties of stigma'.
 - 24 B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Striving for success in outgroup settings: effects of contextually emphasizing ingroup dimensions on stigmatized group members' social identity and performance styles'; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Social creativity strikes back: improving low status group members' motivation and performance by valuing ingroup dimensions'; B. Derks, C van Laar & N. Ellemers, 'Working for the self or working for the group: how self- vs. group-affirmation affect collective behavior in low status groups'; C. van Laar e.a., *Effects of lack of value for social identity on low status group members*; C. van Laar e.a., *Motivation at work: valuing double identities increase work motivation in Islamic women*, Leiden: Leiden University (manuscript).
 - 25 H. Tajfel & J.C. Turner, 'The social identity theory of intergroup behavior'.
 - 26 B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Striving for success in outgroup settings: effects of contextually emphasizing ingroup dimensions on stigmatized group members' social identity and performance styles'; B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Social creativity strikes back: Improving low status group members' motivation and performance by valuing ingroup dimensions'; C. van Laar e.a., *Motivation at work: valuing double identities increase work motivation in Islamic women*.
 - 27 N. Ellemers, 'Individual upward mobility and the perceived legitimacy of intergroup relations', in: J.T. Jost & B. Major (eds.), *The psychology of legitimacy: emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations*, New York: Cambridge University Press 2001, p. 205-222; N. Ellemers e.a., 'The underrepresentation of women in science: differential commitment or the queen-bee syndrome?', in: *British Journal of Social Psychology*, 43 (2004), p. 315-338; N. Ellemers & C. van Laar, 'Individual mobility: the opportunities and challenges members of devalued groups encounter when trying to avoid group-based discrimination', in: J.F. Dovidio e.a. (eds.), *Hand-*

- book of prejudice, stereotyping, and discrimination*, London: Sage 2010, p. 561-576.
- 28 S.C. Wright, 'Strategic collective action: Social psychology and social change': in: R. Brown & S. Gaertner (eds.), *Blackwell handbook in social psychology, vol. 4: Inter-group processes*, Oxford: Blackwell 2001, p. 409-431.
 - 29 E. Zikos, C. van Laar & N. Ellemers, *The underlying factors behind the withdrawal of support by members of low status groups for individual group members seeking upward mobility*, Leiden: Leiden University (manuscript).
 - 30 Zie bijvoorbeeld N. Ambady e.a., 'Deflecting negative self-relevant stereotype activation: the effects of individuation', in: *Journal of Experimental Social Psychology*, 40 (2004) 3, p. 401-408.
 - 31 B. Derks e.a., 'The threat vs. challenge of car parking for women: how self- and group affirmation affect cardiovascular responses', in: *Journal of Experimental Social Psychology* (in druk).
 - 32 B. Derks e.a., 'Do sexist organizational cultures create the queen bee?', in: *British Journal of Social Psychology* (in druk).
 - 33 B. Derks, C. van Laar & N. Ellemers, 'Working for the self or working for the group: how self- vs. group-affirmation affect collective behavior in low status groups'.
 - 34 B. Derks e.a. 'Do sexist organizational cultures create the queen bee?'
 - 35 K.E. Buckley, R.E. Winkel & M.R. Leary, 'Reactions to acceptance and rejection: effects of level and sequence of relational evaluation', in: *Journal of Experimental Social Psychology*, 40 (2004) 1, p. 14-28; J.S. Eccles, 'Subjective task value and the Eccles et al. model of achievement-related choices'; N. Ellemers, B. Doosje & R. Spears, 'Sources of respect: the effects of being liked by ingroups and outgroups', in: *European Journal of Social Psychology*, 34 (2004) 2, p. 155-172; S.A. Haslam e.a., 'Taking the strain: social identity, social support, and the experience of stress', in: *British Journal of Social Psychology*, 44 (2005) 3, p. 355-370; T. Postmes & N.R. Branscombe, 'Influence of long-term racial environmental composition on subjective well-being in African Americans', in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (2002) 3, p. 735-751; C. van Laar e.a., 'Valuing social identity: Consequences for motivation and performance in low status groups', in: *Journal of Social Issues* (in druk).